

Izbrisani: Državljanstvo, rezidenčne pravice in ustava v Sloveniji

Erased: citizenship, residence rights and the constitution in Slovenia

KOGOVŠEK ŠALAMON, Neža. *Erased: citizenship, residence rights and the constitution in Slovenia*. Frankfurt am Main: P. Lang, cop. 2016. 371 str., ISBN 978-3-631-67168-9, ISBN 978-3-653-06556-5.

Erased tackles the administrative state measure known as “the erasure”, by which the Slovenian authorities unlawfully deprived more than 25,000 people of their legal status and concomitant rights in the aftermath of separation from the former state of Yugoslavia in 1991. Euphemistically dubbed “a transfer of data from one database to another”, the measure has had devastating consequences for ethnic minority members from the other parts (“republics”) of the former Yugoslav federation. The book shows the intricacies of this seemingly “legal” procedure of nullifying documents from the perspective of constitutional and fundamental liberties. It touches upon several fundamental issues related to citizenship and residence rights in post-socialist states and, more generally, tackles erasure from the perspective of Hannah Arendt’s political philosophy. Namely, it addresses the question of how the erasure was legitimised and justified by the leading politicians and intellectuals at the time and how, subsequently, the measure was falsely presented to the public. Despite the decisions of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights and the national Constitutional Court condemning the erasure and ordering a proper indemnification scheme to be set up for the victims, the process of providing compensation for the damage has not yet concluded. The book primarily speaks to a constitutional legal audience and to anyone interested in how the manipulation of citizenship and residence rights has implications for fundamental liberties. It offers not only an insight into the mentioned specific instance of Slovenian “administrative ethnic cleansing”, but also a comparison with other exclusionary politics in post-socialist transition countries.

Izgradnja slovenske države oziroma odcepitev od bivše države Jugoslavije je za seboj pustila tudi žrtve »administrativnega etničnega čiščenja« državljanov prej

skupne države, v javnosti bolj znanih pod imenom »izbrisani«. Ti so imeli stalno prebivališče v Socialistični Republiki Sloveniji, a s pomembno in ključno referenčno razliko – drugačno etnično pripadnostjo. To so bili državljani Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) z republiškim državljanstvom druge republike SFRJ, ki so imeli v Republiki Sloveniji na dan plebiscita 23. 12. 1990 in na dan osamosvojitve 25. 6. 1991 prijavljeno stalno prebivališče, niso pa pridobili državljanstva Republike Slovenije in so bili izbrisani iz registra stalnega prebivalstva. Ta administrativni ukrep je pomenil odvzetje »meta pravice« oziroma odvzetje »pravice do pravic«, ki je omogočilo odrekanje drugih pravic, na primer pravice do brezplačnega šolanja, pravice iskalcev zaposlitve, pravice iz socialnih zavarovanj, kar se je zgodilo brez odločbe ali obvestila. Ko so ljudje po izbrisu iz registra stalnega prebivalstva, po preluknjanih ali odvzetih osebnih izkaznicah, čez nekaj mesecev potrebovali novo osebno izkaznico, iskali novo zaposlitev, se vpisovali v višji letnik na fakulteti ali prišli k zdravniku, so jih zavračali kot »nerezidente«. Začele so se kafkovske poti po labirintih novo pečene države. Domorodcem se je zdelo to normalno, saj etnično drugi naj ne bi zaprosili za državljanstvo nove države. Rečeno z Brechtom, neumnost se je skrila tako, da je zavzela velikanske razsežnosti.

V pričujoči angleški monografiji izdani pri ugledni mednarodni tuji založbi Peter Lang Academic Research, ki je razširjen in posodobljen prevod doktorata o pravnih vidikih izbrisa, njena avtorica dr. Neža Kogovšek Šalamon analizira izbris z vidika ustavnega, upravnega in mednarodnega prava, državljanstva in statusa tujcev, pravne zgodovine in tudi politologije in sociologije.

Izbrisani je šokantna zgodba o osebnih tragedijah in »pravnih« metodah povzročanja škode, ki vsebuje tudi druge večplastno zanimive implikacije. Priča o nekem obdobju izgradnje slovenske države in nasploh novih držav na območju nekdanjega socialističnega bloka, ki jim pritičejo, kot omenja uvodničar v knjigo, prof. Boštjan M. Zupančič, »residualne vrednote« (Raymond Williams, 1973) značilne za zaprte narode. A to, opozarja bivši ustavni sodnik in bivši sodnik Evropskega sodišča za človekove pravice, ni značilnost samo slovenskega, jugoslovanskih ali baltskih narodov – kot radi poudarjajo pravoverni evropejci iz teh področij – ampak po sistemski teoriji v večji ali manjši meri pritičejo te vrednote bolj ali manj vsem nacijami, na primer v Evropi zlasti samoreferenčni francoski. *Izbrisani* priča tudi o patologiji zgodnje demokracije, ko nove institucije oziroma njih nosilci ignorirajo svoje lastne partnerice v postopku izgradnje neke nacije – ko prihaja do nespoštovanja osnovnih aksiomov medinstitucionalne sovlade,

kot je nespoštovanja odločb Ustavnega sodišča s strani vlade taiste države. Tod je iskati izvor geneze današnje anomalije in apolitične apatije. *Izbrisani* je zanimiv tudi zaradi razkrivanja beloovratniške kriminalitete in kriminalitete sistemske narave. Ta je že po definiciji težje vidna, sistemsko vgrajena in varljivo manj škodljiva – kaj je preluknjana osebna izkaznica v primerjavi s preluknjanim telesom – a dejansko je ta škodljivost večplastna: ekonomsko, duševno in socialno. In tukaj ne moremo mimo konkretnih oseb, ki so odredile postopke »depešne pravice«: Lojzeta Peterleta (Predsednika vlade RS in kasneje evropskega poslanca), Igorja Bavčarja (Ministra za notranje zadeve in kasneje predsednika uprave največjega državnega podjetja), Slavka Debelaka (takratnega državnega sekretarja na ministrstvu za notranje zadeve) in Andreja Štera (takratnega sekretarja na občinskem sekretariatu za upravne notranje zadeve v Kranju, danes pa vodjo konzularne službe na Ministrstvu za zunanje zadeve). Te vidike kazenske odgovornosti neposredno obdela avtorica knjige in na njih opozarja tudi uvodničar profesor Boštjan M. Zupančič. Dejanja teh posameznikov vsebujejo vse kazenske znake kaznivih dejanj, na primer zlorabe uradnega položaja ali uradnih pravic, nevestnega dela v službi. Izbris je bil, poudari avtorica, izvršen z dobršno mero pomoči akademikov, posebej pravnikov.

Izbris iz registra iz stalnega prebivalstva je sprožil intenzivne razprave v pravni, sociološki, politološki, socialno antropološki stroki: poimenovan je bil kot »slovenski kiberfašizem« (Zadnikar), »največji pravni in civilizacijski škandal in sramota samostojne Slovenije« (Krivic), »politični zločin« (Krivic), »organizirana nedolžnost« (Jalušič), »pasivna ksenofobija« (Pečjak), »fašizem v preoblekah« (Gregorčič) ali »uradniško etnično čiščenje« (B. M. Zupančič), evfemistično pa imenovan kot »prenos podatkov iz ene evidence v drugo« (ki sicer ne obstaja). O njem so se izrekli – in ga obsodili – najvišji nacionalni sodni organi in mednarodni forumi, kot so Komisija Sveta Evrope za boj proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) in odbori Združenih narodov. Nazadnje ga je obsodil tudi Veliki senat Evropskega sodišča za človekove pravice v primeru Kurić in ostali proti Sloveniji (2012) zaradi kršitev 8., 13. in 14. člena EKČP in dosodil šestim od desetih pritožnikom 20.000 EUR za nepremoženjsko škodo, Vladi RS pa naložil sklenitev sporazuma s pritožniki o kompenzaciji za premoženjsko škodo v treh mesecih in oblikovanje *ad hoc* kompenzacijske sheme v roku enega leta za popravilo krivic vsem »izbrisanim« osebam. Toda vlada in Državni zbor se niti tedaj nista primerljivo odzvala in ESČP je izdalo leta 2014 še sodbo, s katero je pritožnikom prisodilo kompenzacijo med 37.000 in 70.000 EUR za premoženjsko škodo. Šele

zdaj se končuje aktivni administrativni napad in kasnejše pasivno odobravanje dve desetletji trajajočih krivic s kompenzacijsko shemo, do katere se avtorica monografije kritično opredeli.

Izbrisani pretresa naše samoprevare o »poštenih in dobrih ljudeh na južni strani Alp«, ter razgalja domačijskost naše »pravne« države. Avtorica je delo pripravila, kot tudi sama priznava, kot pristrana in angažirana intelektualka. Brezkompromisno kritična je že od vsega začetka. Gre za »angažirano delo«, pravi avtorica, delo, ki bralcu ne pusti do sape: njen slog je analitičen in jasen, delo sistematično, obširno in poglobljeno. Njen nepopustljiv tempo skupaj z vsebino meandrov pravnega odločanja državnih organov v zvezi z izbrisanimi od bralca zahtevata veliko formalno-logične kondicije, da lahko zvozi vse ovinke v eni sapi.

Ključno sporočilo avtorice se zdi ugotovitev, da je bil izbris naklepen, informiran in hoten ukrep. Načrt je obsegal zaostritev pogojev za sprejem v državljanstvo RS z izredno naturalizacijo, onemogočanje začasno prijavljenim in dejansko prebivajočim v SR Sloveniji, da bi lahko pridobili državljanstvo, sestavljanje nezakonite »črne liste«, naknadno in retroaktivno dopolnitev 40. člena Zakona o državljanstvu RS, katere namen je bil legitimirati »črno listo«, arbitrarno izvajanje Zakona o državljanstvu RS, zavračanje ureditve statusa oseb, ki niso pridobile državljanstva, izdajanje in izvrševanje skrivnih nezakonitih internih navodil, po izbrisu pa organizirana stigmatizacija izbrisanih, zanikanje izbrisa in sistematično laganje o njem, zavlačevanje in zavračanje izvrševanja odločb Ustavnega sodišča RS in pasivnost pri popravi krivic.

Knjiga poleg identificiranja in analiziranja metod dela povsem konkretno določljivih idejnih vodij izbrisa, primerja izbris z nacističnimi zločini 20. stoletja in pokaže na »banalnost zla«, kot ga je poimenovala socialna filozofinja Hannah Arendt. Interna navodila izbrisovanja so bila namreč v nasprotju z zakonom, a so jih državni uradniki kljub temu nekritično izpolnjevali. Podobno kot Adolf Eichmann *alias* Specialist, vodja organizacije za deportacijo Židov v koncentracijska taborišča, ki ga je Hannah Arendt opisala (Eichmann v Jeruzalemu, 1963) kot povprečnega, neagresivnega birokrata, ki je samega sebe videl le kot neznatno kolesce v velikem stroju. »Slovenski kiberfašizem« so tudi izvedli pridni birokratski umi, ki so »samo izpolnjevali navodila«, in ki so še kako značilni za srednje in vzhodno evropske razmere. In tukaj nastavlja knjiga ogledalo tudi sodstvu, ki je poleg upravnega aparata, vlade in državnega zbora enako zatajilo.

Izr. prof. dr. Aleš Završnik